

Görelî Yoksunluk ve Bölgeler Arası Göçler: Türkiye Örneği

Pınar Narin Emirhan^a

Öz: Görelî yoksunluk hipotezi bireylerin göç kararlarının kendi mutlak gelirlerinden çok, yaşadıkları bölgedeki referans gruba göre görelî gelirlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, görelî yoksunluk hipotezinin Türkiye örneğinde geçerliliğini sınamaktır. Diğer bir değişle, bu çalışmanın amacı bölgeler arasındaki göç hareketlerinin, bölgelerdeki gelir eşitsizliğinden etkilenip etkilenmediğinin araştırılmasıdır. Çalışmada İBBS 1. düzeyde tanımlanan bölgeler için, TÜİK tarafından hesaplanan veriler kullanılarak, bölgelerarası göçlerin belirleyenleri test edilmiştir. Bölgeler arası göç istatistikleri TÜİK tarafından sadece 2008-2012 yılları için hesaplandığı için çalışma bu dönemi kapsamaktadır. Elde edilen bulgular, teorik beklentilerin aksine Türkiye’de bölgesel göçlerin görelî yoksunluk düzeyinden değil, mutlak gelir düzeyinden etkilendiğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Görelî yoksunluk, göç, Gini katsayısı, kişi başına düşen GSYİH, panel veri.

JEL Sınıflandırması: D31, J61

Relative Deprivation and Inter-regional Migration: The Turkish Case

Abstract: Relative deprivation hypothesis asserts that the individuals’ migration decisions are affected not from their absolute income levels, but from their relative position to the reference group living in the same region. The aim of this study is to test the validity of the relative deprivation hypothesis for Turkey. In other words, the study aims to analyze the effects of regional inequalities on inter-regional migration flows. In the study, the determinants of inter-regional migration flows are analyzed for the regions defined at the İBBS 1st level. Inter-regional migration flows are calculated by Turkish Statistical Institute and are only available for the 2008-2012 period, so the study covers this period. The findings of this study reveal that, inter-regional migration flows are not affected by regional inequalities in Turkey, but absolute income level is important.

Keywords: Relative deprivation, migration, Gini coefficient, per capita GDP, panel data.

JEL Classification: D31, J61

^a Assoc.Prof.Dr., Dokuz Eylul University, Faculty of Business Administration, Department of Economics, Tinaztepe Campus, Izmir, Türkiye, pinar.emirhan@deu.edu.tr

1. Giriş

Ülke-içi göçleri tetikleyen en önemli unsurlardan bir tanesi, ülke içinde bulunan bölgesel eşitsizliklerdir. Bu çerçevede bireylerin, ağırlıklı olarak gelir seviyesinin düşük ve işsizlik oranlarının yüksek olduğu bölgelerden, gelir seviyesinin daha yüksek olduğu ve daha fazla istihdam olanağı olan bölgelere doğru göç etmekte oldukları gözlemlenmektedir. Türkiye bölgesel farklılıklara dayalı göçlerin yaygın olarak görüldüğü ülkelerden bir tanesidir. Türkiye'deki göç akımları tarihsel olarak incelendiğinde, 1950'lerde başlayan tarımdan sanayiye geçiş sürecinin ve bu sürece eşlik eden tarımda makineleşmenin göç akımlarına büyük bir ivme kazandırdığı görülmektedir. Bu dönemde göçler ağırlıklı olarak kırsal kesimden şehirlere doğru olmuştur. Petrol krizi sonrasında ortaya çıkan ekonomik durgunluk 1980'lerden itibaren göç eğiliminde önemli değişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu dönemden sonra göçlerin ağırlıklı olarak il ve ilçe merkezinden, başka il ve ilçe merkezine doğru olduğu dikkati çekmektedir. 1985-1990 döneminde bu tür göçlerin toplam göç akımları içindeki payı ortalama yüzde 62,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2012b). Kırsal kesimden şehirlere göç eden kişiler, öncelikli olarak informal sektörde istihdam edilmekte ve böylelikle formal sektördeki iş arama sürecini finanse edebilmektedirler. Ancak, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde, formal işlerde istihdam edilme olasılıklarının azalması, göçmenleri farklı şehirlere göç etmeye zorlamaktadır. Burada göç edilecek şehirin seçiminde sosyal ağlar belirleyici olarak karşımıza çıkmaktadır (Yakar, 2013). 1990'ların ikinci yarısından itibaren Türkiye'de gözlemlenen bir başka eğilim ise, tersine göç olarak adlandırılan, il ve ilçe merkezlerinden belde ve köylere yönelik göçlerde ortaya çıkan artıştır. 1985-1990 döneminde bu tür göçlerin toplam içindeki payı yüzde 12,6 iken, 1995-2000 döneminde yüzde 20,1'e yükselmiştir (TÜİK, 2012b).

Bölgeler arası göç hareketlerinin hem göç alan, hem de göç veren bölgeler açısından çeşitli olumsuz sonuçları olabilmektedir. Göç alan bölgelerde artan konut talebine bağlı çarpık yapılaşma, yetersiz altyapı ve kamu hizmetleri ve artan işsizlik oranları en büyük sorunlar olarak ortaya çıkmaktayken, göç veren bölgelerde işgücü kaybı, nüfusun yaş yapısının bozulması en sık görülen problemler olmaktadır. Arzu edilmeyen bu sorunların ortaya çıkmasını engelleyebilmek için göçleri etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve bu faktörler dikkate alınarak politikaların uygulanması gerekmektedir. Türkiye için göçün belirleyenlerinin test edildiği az sayıda çalışma bulunmaktadır. Doh (1984), 1970-1975 Genel Nüfus Sayımı verilerini kullanarak bölgeler arası göç akımlarını incelediği çalışmada, Türkiye'de göç akımları üzerinde şehirlerdeki yüksek ücretlerin etkisinin çok zayıf olduğu, ancak göç veren bölgelerdeki yüksek işsizlik oranı gibi itici faktörlerin belirleyici olduğu yönünde bulgulara ulaşmıştır. Ayrıca, istihdam olanaklarının yüksek olduğu bölgelerin göçmenleri çektiği yine elde edilen bulgular arasında yer almaktadır. Evcil, Dökmeci ve Kıroğlu (2006), 1990 ve 2000 Genel Nüfus Sayımı verilerini kullandıkları çalışmalarında bireylerin göç kararlarının istihdam edilen sektörden etkilendiğini ve kişi başına düşen GSYİH seviyesinin göç kararında temel belirleyici faktör olduğunu ortaya koymuşlardır. Filiztekin ve Gökhan (2008) ise, aynı verileri kullandıkları çalışmalarında, bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının, göç alan ve göç veren yer arasındaki mesafenin, işsizlik oranlarının, yaşın ve sosyal ağların iç göç akımlarını etkilediğine ilişkin bulgulara ulaşmışlardır. Aynı çalışmada erkeklerin gelir elde amacıyla, kadınların ise bağımlı olarak göç ettiklerine ilişkin bulgular da elde edilmiştir. Ercilasun, Gencer ve Ersin (2011) ise 2010 yılı verilerini kullanarak 81 il için yaptıkları çalışmalarında, net göç hızını etkileyen en önemli unsurlarının göç edilecek şehirdeki eski göçmenlerin yoğunluğunun ve yine göç edilecek şehirdeki üniversite öğrencisi sayılarının olduğunu ortaya koymuşlardır.

Modern göç teorilerinin temeli, Todaro (1969) ve Harris ve Todaro'ya (1970) dayanmaktadır. Bu çalışmalar çerçevesinde göçün temel nedeni gelir farklılıklarıdır ve bireyler gelecekte daha yüksek gelir elde edebilme beklentisiyle göç etmektedirler. Literatürde yer alan pek çok ampirik çalışma, göç alan ve göç veren yerleşim yerleri arasındaki gelir farklılıklarının göçler üzerinde etkili olduğuna dair bulgular sunmaktadır. Ancak güncel bazı çalışmalar, bölgeler arasındaki mutlak gelir farklılıklarının yanı sıra bölge içindeki nispi gelir farklılıklarının da göçler üzerinde etkili olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır (Örneğin, Bhandari, 2004; Stark, Micevska ve Mycielski, 2009). Görelî yoksunluk (relative deprivation) hipotezini temel alan bu çalışmalarda bölge içindeki gelir eşitsizliklerinin göçü tetiklediğine dair kanıtlar sunulmaktadır. Görelî yoksunluk hipotezinin Türkiye için incelendiği tek çalışmada Verme (2010), sadece Mersin ilini kapsayan ve 2005 yılında gerçekleştirilen anketten elde edilen verileri kullanarak, Mersin'e yönelik göçler ve işgücünün görelî yoksunluğu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, görelî yoksunluğun incelenen bölgedeki göç akımları üzerinde pek etkili olmadığını göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı ise, güncel literatürden yola çıkarak, görelî yoksunluk hipotezinin Türkiye'de bölgeler arası göçlerin açıklanmasında etkili bir faktör olup olmadığının tüm Türkiye için bölge düzeyinde araştırılmasıdır. Bu amaçla, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) 1. Düzeyde tanımlanan 12 bölge için, 2008-2012 dönemine ilişkin veri kullanılarak analizler yapılmıştır. Türkiye için makro veriler kullanılarak ve tüm Türkiye dahil edilerek görelî yoksunluk hipotezinin test edildiği ilk çalışma olması, bu çalışmayı diğer çalışmadan ayırmaktadır.

Çalışmanın yapısı şu şekildedir: İkinci bölümde görelî yoksunluk hipotezi açıklanmakta ve göçlerle olan ilişkisi değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, kullanılan model ve veri seti tanımlanmaktadır. Bir sonraki bölümde analizlerden elde edilen bulgular sunulmaktadır. Sonuç bölümünde elde edilen bulguların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2. Görelî Yoksunluk Hipotezi ve Görelî Yoksunluğun Ölçülmesi

Göç akımlarının ortaya çıkışını inceleyen yeni ekonomi kuramına göre bireyler, içinde buldukları referans grup içinde kendi durumlarını nispeten iyileştirmek ya da referans gruplarını değiştirmek için göç etmektedirler. Gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu bir referans grup içinde birey kendini daha fazla yoksun hissedeceğinden, göç etme eğilimi de bu grup içinde daha yüksek olacaktır.

Stark ve Taylor (1989) çalışmalarında A1 ve A2 olmak üzere iki köy olduğunu varsayılmaktadır. A1 köyünde hanehalklarının gelirleri en düşükten en yükseğe doğru sıralandığında gelirler 20, 30, 40, 50 ve 60 birimdir. A2 köyünde ise gelirler 20, 60, 65, 70, 75 ve 80 olarak sıralanmaktadır. Her iki köydeki 60 birim gelire sahip olan hanehalkları ele alındığında A2 köyündeki 60 birim gelire sahip bireyin göç etme eğilimi, A1 köyündeki 60 birimlik gelire sahip bireyden daha yüksektir. Her iki köyde yaşayan bireylerin mutlak gelirleri aynı olmasına karşın, A1 köyündeki bireyin yaşadığı köydeki göreceli durumu daha iyidir. Dolayısıyla göç kararı alınırken mutlak gelir seviyesi değil, görelî yoksunluk düzeyi etkili olmaktadır. Ancak, göç etme kararı, göç edecek birey ve hanedeki göç etmeyecek diğer bireyler tarafından ortaklaşa alınmaktadır. Bu açıdan göç, bu yaklaşımda hesaplanmış bir strateji olarak ele alınmaktadır (Stark ve Bloom, 1985).

Stark (1984), kişilerin mutlak gelirlerini arttırmak için değil, referans grupları içinde kendi memnuniyetsizliklerini ortadan kaldırmak ya da azaltmak için göç etmekte olduklarını ortaya koymuştur. Çok sayıda köyde yapılan çalışmadan elde edilen bulgular, en fakir köylerin en çok göç veren köyler olmadığını göstermektedir. Buna karşın, gelir dağılımının bozuk olduğu köyler daha çok göç vermektedir. Gelir dağılımının bozuk olduğu köyler incelendiğinde, bu köylerdeki en fakirlerin göç ettiği görülmektedir.

Runciman (1966) bireylerin kendilerini görelî olarak yoksun hissedeceği dört koşulu tanımlamıştır. Buna göre birey, (i) X'e sahip değilse, (ii) bazı kişi ya da kişilerin X'e sahip olduğunu görüyorsa, (iii) X'i istiyorsa, ve (iv) X'e sahip olabîlmesini mümkün görüyorsa, kendisini görecelî olarak yoksun hisseder. Ancak, bu şekilde tanımlanan yoksunluğun ampirik çalışmalarda nasıl ölçüleceği uzun süre incelenmiştir. Yitzhaki (1979) görelî yoksunluğu temsilen Gini katsayısının kullanılabileceğini ilk kez ortaya koymuştur. Yoksunluk düzeyinin tespit edilmesinde gelir seviyesi önemlidir; çünkü gelir kişinin mal tüketebilme yeteneğini göstermektedir. Kişinin yaşadığı toplumun içindeki görecelî konumunu belirlemede o toplum içindeki gelir dağılımı önemlidir. Gelir dağılımının adaletsiz olması, o grup içinde kendini yoksun hisseden çok kişinin olmasına yol açacaktır. Hey ve Lambert (1980) de aynı şekilde Gini katsayısının görelî yoksunluğun ölçülmesinde kullanılabileceği yönünde güçlü bulgulara ulaşmışlardır. Berrebi ve Silber (1985) ise, sadece Gini katsayısının değil, gelir eşitsizliğini gösteren Atkinson Endeksi, Theil Endeksi gibi diğer endekslerin de aynı amaç için kullanılabileceğini ortaya koymuştur.

Silber ve Verme (2012) görelî yoksunluğun ölçülmesi için Gini endeksine alternatif olarak iki yeni endeks geliştirmişlerdir. Bu endekslerden bir tanesi nüfusa, diğeri ise gelire göre ağırlıklandırılmıştır. Bu endeksler test edildiğinde, gelirle ağırlıklandırılmış olan endeksin görelî yoksunluğu daha iyi temsil ettiği, ancak Gini endeksine göre bir üstünlük taşımadığı görülmüştür. Dolayısıyla, ampirik çalışmalarda Gini katsayısı kullanılarak görelî yoksunluğun incelenmesi uygundur.

Bossert ve D'Ambrosio (2006) bireyin durumunun tespiti konusunda kendini karşılaştırdığı "referans grubun" nasıl tanımlandığının önemli olduğunu belirtmiştir. Genel olarak referans grup, bireyin kendisini kıyasladığı kişiler grubudur. Yitzhaki (1979) toplumun tamamını referans grup olarak ele almıştır. Ancak bu çok doğru bir tercih değildir. Referans grup, bireyin kendisini karşılarında daha yoksun hissettiği toplum kesimleri dikkate alınarak belirlenmelidir. Bu açıdan bakıldığında, bölgesel gelir dağılımının referans grubu temsilen analizlerde kullanılması daha anlamlı olmaktadır.

Stark ve Yitzhaki (1988) de, referans grubun önemi üzerinde durmuştur ama diğer çalışmalardan farklı olarak zaman içinde referans grubun değişebileceğini dikkate almışlardır. Buna göre göç eden birey kısa dönemde kendisini orijinal referans grubu ile karşılaştırırken, uzun dönemde içinde yaşamaya başladığı yeni toplumu referans grup olarak ele almaya başlar. Eğer birey göç etmesi halinde görelî yoksunluğunun azalacağına inanıyorsa göç edecektir. En zengin bireyin göç etme isteği zayıf olacaktır. En fakir bireyin göç etme isteği ise, güçlü (gelir dağılımı bozursa) ya da zayıf (gelir dağılımı adaletliyse) olabilir. Emeklilerin yüksek oranda emeklilerin yaşadığı şehir ya da bölgelere göç etmeleri, kendi görecelî durumlarını iyileştirmek için yaptıkları stratejik bir harekettir. Böylelikle, emekli olmayanların gelirlerinde ortaya çıkabilecek artışlardan kendilerini koruyacak şekilde referans gruplarını değiştirmektedirler.

Persky ve Tam (1990), sosyologların refahın göreceli bir kavram olduğu görüşünden yola çıkarak, bireylerin referans grup seçimlerinde bölgesel yakınlığın önemli olduğunu ortaya koymuşlardır. Refahın göreceli olması sebebiyle bireyler en yakınlarındaki kişilerin refah düzeyi ile kendilerini karşılaştırırlar. Bu nedenle referans grubu seçiminde bölgesel yakınlığın dikkate alınması önemlidir. Coğrafi yakınlık referans grubu seçiminde önemli rol oynamaktadır.

Görelî yoksunluğun ampirik olarak analiz edildiği az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Bhandari (2004), görelî yoksunluğun Nepal’de ülke-içi göçler üzerinde etkili olup olmadığını hanehalkı düzeyinde veri kullanarak incelemiştir. Çalışmada Nepal’in tarıma dayalı ekonomisi göz önüne alınarak görelî yoksunluk hanehalkının sahip olduğu ekilebilir arazi ile ölçmüştür. Elde edilen bulgular göçlerin görelî yoksunluktan etkilendiğini göstermektedir. Buna göre kişi kendi mutlak gelirini arttırmak için değil, belli bir referans gruba göre kendi durumunu iyileştirmek için göç etmektedir. Stark v.d. (2009) ise, Polonya’da bölgeler arası göçleri inceledikleri çalışmalarında görelî yoksunluğu bölgesel Gini katsayıları ile ölçmüş ve görelî yoksunluk ile göçler arasında aynı yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Çalışmada ayrıca görelî yoksunluğun Polonya’dan ülke dışına göçler üzerinde de etkili olduğu görülmüştür. Diğer taraftan Almanya, İngiltere, Polonya ve Macaristan için hanehalkı düzeyinde veri kullanılarak yaptıkları çalışmalarında Silber ve Verme (2012), göç eden bireyler için mutlak gelir düzeyinin, gelir sıralamasından daha önemli olduğu yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

3. Model ve Veriler

Avrupa Birliği uyum çalışmaları kapsamında Türkiye’de bölgesel veri derlenebilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2002 yılında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) tanımlanmıştır. Bu sınıflandırma sistemi üç düzeyden oluşmaktadır: 1. düzeyde 12 bölge, 2. düzeyde 26 bölge, 3. düzeyde ise illeri temsilen 81 bölge bulunmaktadır. 1. ve 2. düzeyde bölgeler tanımlanırken, benzer ekonomik, kültürel ve coğrafi özellik gösteren iller, nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak gruplandırılmışlardır. Bu çalışmada, Türkiye için görelî yoksunluğun bölgeler arası göç akımlarına etkisi, en genel tanım olan 1. düzey bölgeler düzeyinde incelenmektedir. Analizlerin bu düzeyde yapılmasının sebebi, görelî yoksunluk düzeyini temsilen çalışmada kullanılan bölgesel Gini katsayılarının TÜİK tarafından sadece 1. düzeyde hesaplanıyor olmasıdır.

Görelî yoksunluk hipotezinin bölgeler arası göç akımları üzerinde etkili olup olmadığının incelendiği bu çalışmada kullanılan model şu şekildedir:

$$\ln GÖÇ_{it} = \alpha + \beta_1 GİNİ_{it} + \beta_2 \ln KBGSYİH_{it} + \beta_3 İŞSİZ_{it} + \beta_4 GENÇ_{it} + \beta_5 YOKSUL_{it} + \beta_6 KRİZ_t + e_{jt}$$

Burada, GÖÇ bölgeden göç eden kişi sayısını, GİNİ gini katsayısını, KBGSYİH kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılayı, İŞSİZ işsizlik oranını, GENÇ 20-29 yaş arasındaki genç nüfusun toplam nüfusa oranını ve YOKSUL yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısını göstermektedir. KRİZ ise, 2009 yılı için 1 değerini alan kukla değişkeni göstermektedir. Denklemden yer alan i bölgeyi ve t yılı göstermektedir.

Modelin bağımlı değişkeni olan GÖÇ, bölgelerin yıl içinde verdiği toplam göçmen sayısıdır. Bölgeler arası göç verileri, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına dayalı olarak TÜİK tarafından hesaplanmaktadır. ADNKS, 2007 yılından itibaren

kullanılmaktadır ve bu kapsamda iç göç verileri de 2008 yılından itibaren yayınlanmaktadır. ADNKS öncesinde Türkiye’de iç göç verileri Genel Nüfus Sayımlarına dayalı olarak hesaplanmakta olduğundan, son Genel Nüfus Sayımının yapıldığı 2000 yılı ile ADNKS’ne geçilen 2007 yılı arasında iç göç istatistikleri mevcut bulunmamaktadır. Göç verilerinin bu kısıtı, çalışmanın kapsadığı dönemi de belirlemiştir. Çalışma, bu kısıt nedeniyle 2008-2012 dönemini kapsamaktadır.

Modelin temel bağımsız değişkeni olan GİNİ, eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelire göre hesaplanan Gini katsayılarını göstermektedir. Bölgesel Gini katsayıları TÜİK’ten elde edilmiştir. Görelî yoksunluk hipotezine göre, gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu bölgelerden fazla sayıda göçmen çıkışı olacaktır. Bu nedenle, göç akımları ve Gini katsayısı arasında pozitif bir ilişkinin olması beklenmektedir.

Teorik olarak, kişilerin daha yüksek gelir elde edebilmek amacıyla ortalama gelirin düşük olduğu bölgelerden, yüksek olduğu bölgelere doğru göç etmeleri beklenir. Bu nedenle, çalışmanın bağımsız değişkenleri arasında yer alan kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (KBGSYİH) değişkeni ile bölgenin verdiği göç arasında ters yönlü bir ilişkinin olması beklenmektedir. KBGSYİH değişkenine ilişkin veriler Türkiye için bölgesel olarak yayınlanmamaktadır. Ancak TÜİK tarafından yayınlanan bölgesel kişi başına gayri safi katma değer (GSKD) istatistikleri mevcuttur. Çalışmada Yeldan vd. (2012) tarafından kullanılan yöntem takip edilerek, bölgesel gayri safi katma değer istatistiklerinden kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla verileri türetilmiştir. Bunun için, ilk olarak incelenen her yıl için bölgesel GSKD’lerin toplam GSKD içindeki oranları hesaplanmıştır. Ardından yıllık toplam reel GSYİH değerleri hesaplanan GSKD oranları ile bölünerek bölgesel GSYİH değerleri hesaplanmıştır. Son olarak hesaplanan bu değerler, yıl ortası nüfusa bölünerek kişi başına bölgesel GSYİH rakamlarına ulaşılmıştır.

Göç akımlarının arkasında yatan ekonomik faktörlerden bir diğeri istihdam sorunlarıdır. Bir bölge içindeki işsizler göç eğilimi en yüksek kesimi oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla, bireylerin işsizlik oranının yüksek olduğu bölgelerden, işsizlik oranının düşük olduğu bölgelere göç etmesi beklenir. Bu amaçla, modele bölgesel işsizlik oranları da (İŞSİZ) modele eklenmiştir. Bölgesel işsizlik oranları TÜİK’ten temin edilmiştir.

Çalışmada ele alınan bir diğeri bağımsız değişken, 20-29 yaş arası nüfusun toplam nüfusa oranıdır (GENÇ). Bu genç nüfus, toplum içinde işsizlik oranının en yüksek olduğu gruptur ve Ghatak, Levive ve Price (1996) bu kesimin geleneksel olarak göç etme eğilimi en yüksek kesim olduğunu belirtmiştir. Bu yaş grubunda yer alan kişilerin önlerindeki beklenen çalışma süreleri fazla olduğundan, göç alan ve göç veren bölgeler arasındaki gelir farklılıklarının bugünkü değeri bu grup için daha yüksek olacaktır. Bu nedenle, TÜİK tarafından ADNKS kapsamında yayınlanan nüfus istatistikleri kullanılarak, bu oran her bölge ve her yıl için hesaplanmış ve analizlere dahil edilmiştir.

Bir ülke ya da bölgedeki yoksulluk seviyesinin yüksek olması, göçleri tetikleyen bir diğeri unsurdur. Yoksulluk sınırının altında yaşayan bireyler, bu durumdan kurtulabilmek için göç etme eğiliminde olacaklardır. Ancak diğeri taraftan, aşırı yoksul bireyler göçün maddi maliyetlerini karşılayamadıkları için göç edememektedirler. Bu nedenle yoksulluk ve bölgeler arası göçler arasında negatif ya da pozitif ilişki olması beklenebilir. Bölgesel yoksulluk seviyelerinin göç akımlarına etkisini ölçebilmek için yoksulluk sınırının altında yaşayan kişi sayısı da (YOKSUL) modele eklenmiştir. Bu değişkene ait veriler de TÜİK’ten temin edilmiştir.

Çalışmanın kapsadığı 2008-2012 dönemi, küresel ekonomik krizin etkili olduğu bir dönemdir ve krizin etkileri Türkiye’de özellikle 2009 yılında, başta reel sektör olmak üzere tüm ekonomide, derinden hissedilmiştir. Krizin etkisini kontrol edebilmek için modele 2009 yılında 1 değerini alan bir kukla değişken (KRİZ) eklenmiştir¹.

Araştırmanın temel aldığı 12 bölge için 2008 yılına ait bazı temel makroekonomik göstergeler Tablo 1’de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde Türkiye’de gerek nüfus açısından, gerekse işsizlik oranı ve kişi başına düşen GSYİH açısından bölgeler arasında belirgin farklılıklar olduğu dikkati çekmektedir. Örneğin, kişi başına düşen GSYİH’nın en yüksek olduğu İstanbul’da gelir seviyesi, kişi başına düşen GSYİH’nın en düşük olduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinden yaklaşık 4 kat fazladır. Benzer farklılıklar işsizlik oranı ve Gini katsayısı için de söz konusudur. Diğer taraftan, kişi başına düşen GSYİH’nın en düşük olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesinin, işsizlik oranının da en yüksek olduğu bölge olduğu dikkati çekmektedir. Gini katsayısının en yüksek olduğu, dolayısıyla gelir dağılımının en bozuk olduğu bölge ise, en az nüfusa sahip olan Kuzeydoğu Anadolu Bölgesidir.

Tablo 1. Bölgelerin Temel Ekonomik Göstergeleri (2008)

Bölgeler (İBBS, Seviye 1)	Kişi Başına Düşen GSYİH (Reel, TL)	Gini Katsayısı	İşsizlik Oranı	Nüfus
TR1 İstanbul	20.699,35	0,362	11,2	12.697.164
TR2 Batı Marmara	14.919,54	0,331	9,4	3.107.425
TR3 Ege	13.941,08	0,387	10,5	9.384.848
TR4 Doğu Marmara	18.468,55	0,335	10,5	6.579.426
TR5 Batı Anadolu	15.336,15	0,402	11,2	6.748.952
TR6 Akdeniz	10.930,56	0,387	13,9	9.050.691
TR7 Orta Anadolu	9.677,97	0,339	10,9	3.792.508
TR8 Batı Karadeniz	10.390,62	0,366	7,2	4.478.029
TR9 Doğu Karadeniz	10.025,35	0,365	5,8	2.507.387
TRA Kuzeydoğu Anadolu	6.473,55	0,436	5,9	2.201.862
TRB Ortadoğu Anadolu	6.165,60	0,405	14,4	3.618.056
TRC Güneydoğu Anadolu	5.664,51	0,395	15,8	7.350.752
<i>Ortalama</i>		<i>0,375</i>	<i>11,0</i>	

Kaynak: TÜİK, 2012a.

4. Bulgular

Bir önceki bölümde tanımlanmış olan modelin temel açıklayıcı değişkenleri olan kişi başına düşen GSYİH, işsizlik oranı ve Gini katsayısı arasında zaman zaman kuvvetli bir ilişki olabilmektedir. Böyle bir ilişkinin bulunması durumunda bu değişkenlerin aynı modelde kullanılması hatalı sonuçlara yol açabilecektir. Bu nedenle modelin tahmin edilmesinden önce söz konusu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış ve bu değerler Tablo 2’de sunulmuştur. Hesaplanmış olan korelasyon katsayıları, incelenen dönemde değişkenler arasındaki korelasyonun yüksek olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, değişkenlerin birarada kullanılmasında sakınca bulunmamaktadır.

Yukarıda tanımlanmış olan model çalışmada dört farklı şekilde tahmin edilmiştir. İlk modelde sadece işsizlik oranının göçler üzerindeki etkisi, ikinci modelde bölgelerin mutlak gelir seviyelerinin etkisi, üçüncü modelde görece yoksunluk seviyesinin etkisi ölçülmüştür. Dördüncü modelde ise, tüm değişkenler birarada ele alınmıştır. Bu modeller panel veri tahminleme yöntemiyle tahminlenmiştir ve elde edilen bulgular Tablo 3’te sunulmuştur. Modeller tahminlenirken sabit etkiler ve rassal etkiler yöntemlerinden hangisinin kullanılması

gerektiği ile ilgili olarak öncelikle Hausman Testi uygulanmıştır ve test sonuçlarına göre tüm modellerde sabit etkiler modelinin geçerli olduğu görölmüřtür².

Tablo 2. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

	KBGSYİH	GİNİ	İşşİZ
KBGSYİH	1,0000		
GİNİ	-0,398*** (0,000)	1,000	
İşşİZ	-0,107 (0,371)	0,397*** (0,000)	1,000

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ***, **, * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10'da anlamlı değerkenleri göstermektedir.

Tablonun ilk sütununda sadece işsizlik oranının ele alındığı modele ilişkin sonuçlar yer almaktadır. Tablo incelendiğinde işsizlik oranı ile göçler arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu, yani bir bölgede işsizlik oranı yükseldiğinde bölgeden çıkan göçmen sayısında da artış olduğu görölmektedir. Bu bulgu teorik beklentilerle uyumludur. Tablonun ikinci sütununda kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen mutlak gelir düzeyinin göçler üzerindeki etkisi test edilmiştir. Elde edilen katsayılar incelendiğinde, kişi başına düşen GSYİH arttığında, yani bölgenin mutlak gelir seviyesi yükseldiğinde, bölgenin daha az göç verdiği görölmektedir. Bu bulgu da teorik beklentilerle ve literatürdeki bulgularla uyumludur. Görelî yoksunluk hipotezine ilişkin bulguların sunulduğu üçüncü sütun incelendiğinde Gini katsayısına ilişkin olarak tahmin edilen katsayının sadece yüzde 10 seviyesinde anlamlı olduğu ama teorik olarak beklenen işareti taşıdığı görölmektedir. Yani bireylerin göç kararlarında bölgesel gelir eşitsizlikleri de etkili olmakla birlikte, bu etkinin zayıf olduğu söylenebilir.

Tablonun 4. sütununda temel değerşkenlerin ve diğer kontrol değerşkenlerinin birarada analiz edildiği modele ilişkin bulgular sunulmaktadır. Bu modelde istatistiksel olarak anlamlı olan tek değerşken kişi başına düşen GSYİH değerşkenidir ve değerşkenin işareti de teorik beklentilerle uyumludur. Elde edilen bu bulgu, Türkiye örneğinde incelenen dönemde bölgeler arası göçlerin temel belirleyenin mutlak gelir seviyesi olduğunu göstermektedir. Yani bireyler, gelirlerini arttırabilmek amacıyla göç kararı almaktadırlar. Modelin temel değerşkeni olan Gini katsayısı ise bu modelde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bulgu Türkiye örneğinde bireylerin göç kararlarında bölge içindeki gelir eşitsizliklerinin etkili olmadığını göstermektedir. Elde edilen bu bulgu, Verme (2010) ve Silber ve Verme'nin (2012) bulgularıyla uyumludur. Modelin diğer önemli değerşkeni olan işsizlik oranı da yine Model 4'te anlamsız olarak bulunmuştur. Türkiye'de kayıtdışı ekonominin büyüklüğu ve özellikle düşük nitelikli işgücünün informal sektörlerde istihdam edilebilme olasılığının yüksek olması, bu değerşkenin anlamsız olarak bulunmasının sebebi olabilir. Modelde yer alan kontrol değerşkenlerinin tümü istatistiksel olarak anlamsız olarak bulunmuştur.

Göçlerin dinamik bir yapıda olabilmesi, yani önceki yıllardaki göçlerin özellikle networkler (ağlar) aracılığıyla sonraki yıllardaki göç düzeyini etkileyebileceği sebebiyle çalışmada bir yıl önceki göç düzeyi de açıklayıcı değerşken olarak modellere eklenmiştir. Ancak yapılan analizlerde anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır. Bunun yanısıra, bir önceki yıl artış gösteren işsizlik oranı, kişi başına düşen gelir gibi değerşkenlerin gecikmeli olarak göçleri etkileyebileceği düşünülerek bu değerşkenlerin bir yıl gecikmeli değerlerine de modelde yer verilmiş ancak bu analizlerden de anlamlı sonuçlar elde edilememiştir.

Tablo 3. Bölgeler Arası Göçlerin Belirleyenleri (2008-2012)

	İşsizlik Oranı	Mutlak Gelir	Görelî Yoksunluk Hipotezi	
	(1)	(2)	(3)	(4)
KBGSYİH	-	-0,312*** (0,0701)	-	-0,5208** (0,234)
GİNi	-	-	1,637* (0,084)	-0,617 (0,981)
İŞSİZ	0,016** (0,005)	-	-	-0,0061 (0,0125)
GENÇ	-	-	-	-0,065 (0,046)
YOKSUL	-	-	-	0,0095 (0,008)
KRİZ				0,0412 (0,026)
Sabit Terim	11,72 (0,058)		11,27 (0,315)	18,05 (3,494)
F Testi	8,74 (0,013)	19,89 (0,00)	3,79 (0,077)	8,89 (0,001)
Hausman Testi	14,55	11,05	86,59	18,16
R ²	0,072	0,1603	0,042	0,3104
N	60	60	60	60

***, **, * sırasıyla yüzde 1, yüzde 5 ve yüzde 10 anlamlılık derecesinde anlamlı değişkenleri göstermektedir. Parantez içindeki değerler, katsayıların White varyans-kovaryans matrisine göre düzeltilmiş standart hatalarıdır.³

5. Sonuç

Göç sadece ekonomik bir olgu değil, politik, sosyal ve kültürel bir olaydır ve bu özelliği sebebiyle tarih boyunca hem iktisatçıların, hem de sosyologların ilgisini çekmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye örneğinde 2008-2012 döneminde, bölgeler arası göç akımlarının hangi faktörlerden etkilendiğinin araştırılmasıdır. Çalışmada, güncel literatür takip edilerek, bölge içindeki gelir eşitsizliği ile temsil edilen görelî yoksunluk düzeyinin göç akımları üzerindeki etkisi Türkiye için ilk kez incelenmiştir.

Bölge düzeyinde yapılan analizlerden elde edilen bulgular, Türkiye’de incelenen dönem boyunca, kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen mutlak gelir seviyesinin bölgeler arası göç akımlarını etkileyen en önemli faktör olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan, çalışma kapsamında incelenen görelî yoksunluk hipotezinin Türkiye örneğinde geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Kişi başına düşen gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle kişiler, referans gruplarındaki kişilere göre kendi durumlarını karşılaştırmaktan ziyade kendi gelir seviyeleri ile ilgilenmekte ve bu gelir seviyesini yükseltebilmek için göç etmektedirler.

Bölgeler arası göç akımlarının azaltılabilmesi için, göç akımlarının temel sebebi olan düşük gelir seviyelerinin kabul edilebilir düzeylere çıkartılması gerekmektedir. Bunun için vergi politikalarını ve transfer harcamalarını içeren etkin bir sosyal politika oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda, tarımsal gelirlerin artırılmasına yönelik politikalar da etkili olacaktır. Bunların yanı sıra, tarım dışı yeni istihdam alanları yaratılmasını da içeren bölgesel kalkınma stratejileri de oluşturulmalıdır.

Çalışmanın, görelî yoksunluk hipotezini Türkiye için inceleyen ilk çalışma olması sebebiyle, literatüre katkı yapması beklenmektedir ancak çalışmanın çeşitli kısıtları bulunmaktadır. Çalışmanın temelini oluşturan bölgesel Gini katsayılarının sadece İBBS 1. düzeyde yayınlanıyor olması ve bölgeler arası göç akımlarının sadece 2008-2012 dönemi için yayınlanmış olması çalışmanın kapsadığı dönemi oldukça daraltmıştır. Çalışmanın daha geniş bir zaman dilimini kapsayacak şekilde genişletilmesi daha sağlıklı sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, eğitim seviyesi gibi birey bazlı değişkenleri içerecek bir veri tabanının kullanıma sunulması, konunun farklı açılardan ele alınmasını ve daha detaylı analizler yapılmasını mümkün kılacaktır. Halihazırda bu kapsamda bir veri tabanı bulunmamaktadır.

Açıklayıcı Notlar

1. 2008 ve 2008-2009 yılları için de kukla değişkenler yaratılmıştır. Ancak analizlerde anlamlı sonuçlar vermediği için modelde yer verilmemiştir.
2. Hausman Testi yapılmadan önce, panel veri modelinde zaman etkisinin varlığının sınanması için F testi ve birim etkisinin sınanması için Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi yapılmıştır. Testlerden elde edilen bulgular hem zaman hem de birim etkilerinin modelde mevcut olduğunu göstermektedir.
3. Modellerde otokorelasyon probleminin olup olmadığı Durbin-Watson ve Baltagi-Wu Testleri ile araştırılmıştır. Her iki testin sonuçları da otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Heteroskedastisite probleminin tespiti için yapılan testler ise, bu problemin mevcut olduğunu göstermektedir. Bu problemin yol açabileceği sorunların engellenebilmesi için modellerde düzeltilmiş (robust) standart hatalar kullanılmıştır.

Kaynaklar

- Berrebi, Z.B., & Silber, J. (1985). Income inequality indices and deprivation: A generalization. *The Quarterly Journal of Economics*, 100(3), 807-810.
- Bhandari, P. (2004). Relative deprivation and migration in an agricultural setting of Nepal. *Population and Environment*, 25(5), 475-499.
- Bossert, W., & D'Ambrosio, C. (2006). Reference groups and individual deprivation. *Economics Letters*, 90, 421-426.
- Doh, R. (1984). Inter-provincial migration in Turkey and its socio-economic background: A correlation analysis. *Nüfusbilim Dergisi*, 6(31), 49-61.
- Ercilasun, M., Gencer, E.A.H., & Ersin, Ö.Ö. (2011). Türkiye'deki iç göçleri belirleyen faktörlerin modellenmesi. *International Conference on Eurasian Economies*, 12-14 October 2011, Bishkek, Kyrgyzstan.
- Evcil, A.N., Dökmeci, V., & Kiroğlu, G.B. (2006). Regional migration in Turkey: It's directions and determinants. *46th European Congress of the Regional Science Association*, August 30th -September 3rd 2006, Volos-Greece.
- Filiztekin, A., & Gökhan, A. (2008). The determinants of internal migration in Turkey. *International Conference on Policy Modelling (EcoMod 2008)*, Berlin, Germany.
- Ghatak, S., Levive, P., & Price, S.W. (1996). Migration theories and evidence: An assessment. *Journal of Economic Surveys*, 10(2), 159-198.

- Harris, J.R. & Todaro, M.P. (1970). Migration, unemployment and development: A two-sector analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Hey, J.D., & Lambert, P.J. (1980). Relative deprivation and the gini coefficient: Comment. *The Quarterly Journal of Economics*, 95(3), 567-573.
- Persky, J., & Tam, M. (1990). Local status and national social welfare. *Journal of Regional Science*, 30(2), 229-238.
- Runciman, W.G. (1966). *Relative deprivation and social justice*. London: Routledge.
- Silber, J., & Verme, P. (2012). Relative deprivation, reference groups and the assessment of standard of living. *Economic Systems*, 36, 31-45.
- Stark, O. (1984). Rural-to-urban migration in LDCs: A relative deprivation approach. *Economic Development and Cultural Change*, 32(3), 475-486.
- Stark, O., & Bloom, D.E. (1985). The new economics of labor migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178.
- Stark, O., & Taylor, J.E. (1989). Relative deprivation and international migration. *Demography*, 26(1), 1-14.
- Stark, O., & Yitzhaki, S. (1988). Labor migration as a response to relative deprivation. *Journal of Population Economics*, 1(1), 57-70.
- Stark, O., Micevska, M., & Mycielski, M. (2009). Relative poverty as a determinant of migration: Evidence from Poland. *Economics Letters*, 103, 119-122.
- Todaro, M.P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *American Economic Review*, 59(1), 138-148.
- TÜİK (2012a). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2012*.
- TÜİK (2012b). *Türkiye İstatistik Yıllığı, 2012*.
- Verme, P. (2010). Relative labour deprivation and urban migration in Turkey. *The Journal of Economic Inequality*, 8 (4), 391-408.
- Yeldan, E., Taçcı, K., Voyvoda, E., & Özsan, M.E. (2012). *Orta gelir tuzağından çıkış: Hangi Türkiye?, Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz*, Türkonfed, İstanbul.
- Yitzhaki, S. (1979). Relative deprivation and the gini coefficient. *The Quarterly Journal of Economics*, 93(2), 321-324.
- Yakar, M. (2013). XXI. Yüzyılın başında Türkiye’de iller arası göçlerin mekânsal ve istatistiksel analizi. *Journal of World of Turks*, 5(3), 239-263.

This Page Intentionally Left Blank